

Jana Chojecka
Maciej Muskała

Znaczenie teorii autodeterminacji (Self-Determination Theory – SDT¹) w procesie resocjalizacji

The importance of Self-Determination Theory (SDT) in the process of social rehabilitation

Niniejszy tekst, mający charakter przeglądu, stara się przybliżyć zawilości i konsekwencje uwzględnienia dorobku E.L. Deci’ego i R. Ryan’a na gruncie resocjalizacji. Model dobrego życia (GLM) jako najnowszą koncepcją teoretyczną oddziaływań resocjalizacyjnych uzupełniona została o rozważania wokół teorii autodeterminacji (*Self-Determination Theory – SDT*), w której to człowiek postrzegany jest jako aktywny organizm posiadający zdolność do samoregulacji, a celem oddziaływań resocjalizacyjnych staje się przejście od stanu amotywacji do motywacji wewnętrznej.

¹ Termin ten w polskiej literaturze jest rozmaicie tłumaczony, obok przyjętej autodeterminacji także jako: ukierunkowanie podmiotowe, samodeterminacja, samookreślenie, samoukierunkowanie czy samodecydowanie. Zob. m.in: A. Tokarz, *Motywacja jako warunek aktywności twórczej* [w:] A. Tokarz (red.), *W poszukiwaniu zastosowań psychologii twórczości*, Kraków 2005; J. Uszyńska-Jarmoc, *Rodzaje motywacji w procesie uczenia się przez całe życie – nowe perspektywy teoretyczne i metodologiczne* [w:] A. Cudowska (red.), *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi doktorowi habilitowanemu Michałowi Balickiemu*, Białystok 2011, s. 509. Termin ten bywa również utożsamiany z pojęciem samokontroli. Zwolennikiem tak rozumianej samodeterminacji jest m.in. R.F. Baumaister; por R.F. Baumaister, J. tierney, *Siła woli*, Sopot 2010. Na istotne różnice między tymi pojęciami uwagę zwracają twórcy *Self-Determination Theory* R.M. Ryan i E.L. Deci oraz J. Kuhl z zespołem, o którym poniżej. „Zgodnie z podejściem tych autorów, samokontrola określa autorytarny, negatywny typ kontroli działania, oparty na przymusie, natomiast samoregulacja oznacza kontrolę demokratyczną. Samokontroli towarzyszy poczucie przymusu, zobowiązania do podjęcia działania. Samoregulacja z kolei dotyczy działania, które jest zgodne z wewnętrznymi standardami (systemem wartości, preferencjami, potrzebami), a tym, co kieruje działaniem, jest zainteresowanie albo wartość i znaczenie celu”. R. Kadzikowska-Wrzošek, *Wolna wola w świetle badań współczesnej psychologii nad procesami samoregulacji i samokontroli*, „Psychologia Społeczna” 2010, vol. 54 (15), s. 337.

Słowa kluczowe: teoria autodeterminacji, motywacja, generatywność, skuteczność resocjalizacji

The aim of this article is to introduce the nature and consequences of Self-Determination Theory applied in the field of social rehabilitation. Good Lives Model as the latest theoretical concept of social rehabilitation, is supplemented by considerations around Self-Determination Theory (SDT), in which a person is seen as an active organism with the ability to self-regulate, and the goal of social rehabilitation process becomes the transition from a state of amotivation to intrinsic motivation.

Key words: Self-Determination Theory, motivation, generativity, social rehabilitation effectiveness

Wprowadzenie

Pedagogika resocjalizacyjna, będąc nauką zarówno teoretyczną, jak i praktyczną, nieustannie poszukuje odpowiedzi na nurtujące ją pytania o warunki skuteczności oddziaływań, o warunki zmiany. W tych poszukiwaniach czerpie zarówno z tradycji myśli pedagogicznej, jak i najnowszych osiągnięć psychologii, neurologii czy kryminologii. Co raz rzadziej oddziaływania resocjalizacyjne postrzegane są w duchu czystego behawioryzmu jako korekcja. Widzi się je raczej jako drogę rozwoju jednostki i wzmacniania akceptowanej społecznie aktywności. Obserwujemy rozwój modelu opartego na zasobach, mocnych stronach jednostki w obszarze tak teorii, jak i praktyki resocjalizacyjnej, osłabieniu zaś ulegają dwa popularne dotąd modele – zarządzania ryzykiem i skupione na potrzebach, brakach czy deficytach jednostki². Tak też proces zmiany, odchodzenia od przestępstw bądź innych zachowań dewiacyjnych widzi reprezentujący najnowsze teoretyczne ramy oddziaływań resocjalizacyjnych Model Dobrego Życia (Good Lives Model – GLM). Różni się od podejścia skoncentrowanego na zarządzaniu ryzykiem poprzez

---

² Por. szerzej F. McNeill, S. Maruna, *Giving Up and Giving Back: Desistance, Generativity and Social Work with Offenders*, [w:] G. McIvor, P. Raynor (eds), *Developments in Social Work with Offenders*, London 2008, s. 234 oraz E. Wysocka, *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Katowice 2015, s. 19–26.

odniesienia do psychologii pozytywnej i koncentrowanie się na budowaniu silnych stron, odwoływanie się do potencjałów osób niedostosowanych społecznie. Nie lekceważy osiągnięć/dorobku ruchu *what works*, lecz upodmiotawia sprawcę, odwołując się do jego potrzeb i celów życiowych³.

Jednak także w tym najnowszym podejściu kluczowe pytanie: „dlaczego niektórzy ludzie dokonują zmian chętniej, są bardziej zmotywowani od innych?” pozostaje bez odpowiedzi. Z tym zagadnieniem próbuje sobie poradzić należąca do szerokiej kategorii psychologii pozytywnej, teoria autodeterminacji (*Self-Determination Theory – SDT*) E.L. Deci’ego i R. Ryan’a, w której człowiek postrzegany jest jako aktywny organizm posiadający potencjał do działania, zdolność do samoregulacji.

Założenia teorii autodeterminacji

Self-Determination Theory nie analizuje całości problematyki związanej z motywacją, a jedynie wybrane jej aspekty. Koncentruje swoją uwagę, co szczególnie interesujące z punktu widzenia pedagogiki resocjalizacyjnej i możliwości oddziaływać, na uwarunkowaniach zewnętrznych, głównie otoczeniu społecznym, które wzmacniają bądź osłabiają motywację jednostki. Cechy charakterologiczne czy biologiczne jako wewnętrzne uwarunkowania motywacji nie są przedmiotem rozważań tej teorii⁴.

SDT jako ogólna teoria motywacji i teoria osobowości przyjmuje 3 podstawowe założenia⁵.

1. Człowieka jako istotę aktywną i ciekawą świata cechuje wrodzona skłonność do badania siebie i otoczenia, spontanicznego podejmowania licznych wyzwań życiowych, doskonalenia siebie. „Uogólniając

---

³ O sporze pomiędzy przedstawicielami obu szkół teoretycznych patrz: M. Muskała, *Odstąpienie od przepiękności w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Poznań 2016, s. 182 i nast.

⁴ Swoistym dopełnieniem teorii autodeterminacji może być koncepcja J. Kuhla, który choć tak jak R. Ryan i E.L. Deci wyróżnia podobne tryby regulacji działania, jednak przykłada większą wagę do różnic indywidualnych i koncentruje się głównie na mechanizmach i procesach psychologicznych, warunkujących funkcjonowanie jednostki. Zob. m.in.: J. Kuhl, *Adaptive and maladaptive Pathways of Self-Development: Mental health and Interactions Among Personality Systems*, „Psychologia Rozwojowa” 2011, 16 (4), s. 9–31.

⁵ Jak zauważa J. Uszyńska-Jarmoc, stanowi metateorię zawierającą cztery subteorie: Teorię oceny poznawczej (*cognitive evaluation theory – CET*) opisującą przyczyny zróżnicowania wewnętrznej motywacji oraz skutki działania kontekstu społecznego, teorię integracji (*organismic integration theory – OIT*) odwołującą się do pojęcia internalizacji różnych typów zewnętrznej motywacji, teorię przyczynowości, która wyjaśnia indywidualne zróżnicowanie samookreślenia źródeł zachowania i teorię odnoszącą się do relacji pomiędzy potrzebami a rodzajami regulacji działania. J. Uszyńska-Jarmoc, *Od twórczości potencjalnej do autokreacji w szkole*, Białystok 2007, s. 155–156.

można powiedzieć, że jedną z podstawowych cech człowieka jest jego wrodzona tendencja do psychologicznego wzrostu i rozwoju: do radzenia sobie z osobistymi wyzwaniami i zadaniami oraz do integrowania zdobytych tą drogą doświadczeń w koherentne, własne „Ja”⁶.

2. Owa wrodzona tendencja nie działa jednak automatycznie, lecz wymaga społecznego wsparcia. Otoczenie społeczne może wzmacniać lub osłabiać czy wręcz udaremnić naturalne dążenia do aktywnego zaangażowania. „Dlatego potrzebne jest dialektyczne powiązanie między aktywnym organizmem i społecznym kontekstem, które jest podstawą do przewidywania jego zachowania. Wewnętrznym ośrodkiem umożliwiającym zachowanie spójności pomiędzy aktywnością struktur wewnętrznych a aktywnym oddziaływaniem na otoczenie jest struktura Ja. Rozwój człowieka jest wynikiem interakcji pomiędzy aktywnym organizmem nastawionym na swój rozwój a społecznym światem”⁷.
3. Ostatnie z złożeń odnosi się do roli potrzeb w kształtowaniu naturalnych skłonności człowieka do rozwoju. Podstawowymi potrzebami są: potrzeba kompetencji, relacji z innymi i autonomii. To właśnie stopień ich zaspokojenia, a także stopień ich potwierdzenia przez otoczenie społeczne decyduje o aktywności jednostki i warunkuje wynik jej rozwoju. Zaspokojenie potrzeby kompetencji oznacza dostrzeżenie własnej efektywności w działaniu i wpływie na najbliższe środowisko, powiązane jest z poczuciem efektywności i sensu działania. Jak zauważa J. Uszyńska-Jarmoc, w tym miejscu R.M. Ryan i E.L. Deci wyraźnie nawiązują do teorii psychospołecznego rozwoju człowieka E. Ericksona. Wszak pojęcie kompetencji pojawia się jako cel czy wynik rozwoju jednostki w czwartej fazie życia, co odpowiada młodszemu wiekowi szkolnemu. Jednak w teorii SDT – kompetencja jest postrzegana jako podstawowa potrzeba człowieka, niezależna od wieku⁸. „Silne poczucie kompetencji wpływa na procesy poznawcze i osiągnięcia intelektualne, skłania do zainwestowania większego wysiłku i wytrwałości, do wyboru bardziej ambitnych zadań. Niskie poczucie własnej skuteczności wiąże się z depresją, lękiem i bezradnością (...) może

---

⁶ W. Rzońca, *Motywacja do aktywnego uczestnictwa w grze kierowniczej – wyniki badań ankietowych*, „Prace Naukowe Instytutu Organizacji i Zarządzania Politechniki Wrocławskiej” 2007, nr 83, Studia i Materiały nr 25, s. 168.

⁷ J. Uszyńska-Jarmoc, *Od twórczości potencjalnej...*, s. 154.

⁸ *Ibidem*, s. 510.

obniżyć do zera potencjał motywacyjny⁹. Potrzeba relacji dotyczy pragnienia integracji z innymi, doświadczania i udzielania opieki, troski, wsparcia, poczucia więzi i przynależności do jakiejś grupy społecznej. Potrzeba autonomii odnosi się do subiektywnego poczucia wolności w działaniu i wyraża się w trzech podstawowych typach doświadczeń. „Pierwszym z nich jest postrzeganie umiejscowienia przyczynowości zdarzeń (źródła wewnętrzne lub zewnętrzne); drugim – odczuwanie chęci angażowania się w pewne działania (wysokie poczucie woli, poczucie wolności wyboru), trzecim – poczucie możliwości wyboru, swobody decydowania o rodzaju i kierunku działania¹⁰.”

Subiektywnie odczuwane poczucie autonomii wywiera wpływ na nastawienie jednostki. Znajduje to potwierdzenie w teorii reaktancji J. Brehmy¹¹, najpopularniejszej we współczesnej psychologii koncepcji oporu, w której definiowany jest on w kategoriach motywacji i emocji, i traktowany jako odpowiedź na zagrożenie poczucia swobody i wolności. „Teoria reaktancji nazywana jest teorią oporu wobec wpływów społecznych, a także teorią indywidualnej wolności i kontroli. Jej centralny element stanowi pojęcie zagrożenia osobistej wolności jednostki, a dokładniej percepcja takiego zagrożenia (...). Człowiek w stanie reaktancji sprzeciwia się zewnętrznym naciskom, wytycznym, zaleceniom, angażuje w zakazane działania i trudno poddaje się perswazji. Może także demonstrować swoją niechęć poprzez bierność, o ile stanowi to sposób na przywrócenie poczucia utraconej wolności. Mówiąc inaczej, opór wyrażać się może w różnych formach w sferze behawioralnej, poznawczej i emocjonalnej. Pojawia się też jako efekt poszukiwania źródeł stymulacji oraz dostarczania sobie przyjemności¹².”

Jak zauważa D.H. Pink, przeciwieństwem autonomii jest kontrola, która prowadzi do podporządkowania, autonomia zaś do zaangażowania. Z licznych badań wynika, że autonomiczna motywacja sprzyja lepszemu rozumieniu pojęciowemu, wzmożonej aktywności w pracy, szkole, sporcie czy wyższemu poziomowi zdrowia psychicznego, czy szerszej dobrostanu (*well-being*)¹³. Ludzka autonomia realizuje się w czterech

---

⁹ Z. Juczyński, *Poczucie własnej skuteczności – teoria i pomiar*, „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Psychologica” 2000, nr 4, s. 11–12.

¹⁰ J. Uszyńska-Jarmoc, *Rodzaje motywacji w procesie uczenia się przez całe życie...*, s. 511–512.

¹¹ Zob. B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2009, s. 244–245.

¹² S. Pasikowski, *Opór indywidualny. Teorie, klasyfikacje i diagnozowanie w ujęciu psychologicznym*, „Teraźniejszość-Człowiek-Edukacja” 2014, nr 68 (4), s. 43.

¹³ D.H. Pink, *Drive, Kompletnie nowe spojrzenie na motywację*, Warszawa 2011, s. 96–97 i 117.

wymiarach: możliwości wyboru treści zadania, czasu jego wykonania, sposobu i zespołu z jakim zostanie ono wykonane. Chcąc zatem pobudzić wewnętrzną motywację, należy maksymalnie ograniczyć kontrolę w tych czterech zakresach.

Autonomia, co podkreślają twórcy SDT, nie wyklucza zależności od innych osób, nie musi oznaczać niezależności, izolacji czy egoizmu. Autonomia odnosi się do działania wolicjonalnego, doświadczania wyboru, niezależność zaś to działanie w pojedynkę, bez polegania na innych. Z autonomią mamy do czynienia, według R.M. Ryan'a i E.L. Deci'ego wtedy, kiedy osoba może decydować o tym, jak wygląda jej życie, w perspektywie swej codzienności, jak i całej egzystencji, nawet jeśli działania te wymagają wsparcia czy pomocy ze strony innych osób¹⁴.

Z punktu widzenia oddziaływań resocjalizacyjnych najistotniejszą potrzebą mogłaby się wydawać potrzeba kompetencji¹⁵. To wszak dzięki niej jednostka jest wewnętrznie zmotywowana do własnej aktywności. Odczuwane poczucie zadowolenia z osiągniętych sukcesów pozwala na odkrywanie własnych potencjałów, co skutkuje dalszym wzrostem motywacji wewnętrznej do podejmowania kolejnych działań. Co szczególnie godne podkreślenia w tym miejscu, zdaniem twórców koncepcji SDT, czynnikami, które mogą w poważny sposób ograniczyć motywację wewnętrzną są zewnętrzne nagrody. „Wyróżniają kilka typów nagród, które mogą się pojawić w sytuacji zadaniowej: (a) nagroda za sam udział w badaniach, niezależna od jakości osiągniętego wyniku; (b) nagroda za samo wykonanie określonego zadania; (c) nagroda za wykonanie zadania na wymaganym poziomie lub spełniające przyjęty standard; oraz (d) nagroda za osiągnięcie wyniku lepszego niż rezultaty innych ludzi. Nagroda pierwszego rodzaju, niepowiązana z osiągniętymi wynikami, nie zmniejsza motywacji wewnętrznej. Pozostałe nagrody zaś ograniczają motywację wewnętrzną”¹⁶. Teza ta, o osłabieniu motywacji wewnętrznej w wyniku stosowania nagród zewnętrznych, choć należy do „kanonu wiedzy psychologicznej” nie znajduje jednoznacznego potwierdzenia. Podnosi się np., że o ile nagrody pieniężne rzeczywiście osłabiają motywację wewnętrzną, to już pochwała, wzmacnia ją. Przegląd badań dotyczący

---

¹⁴ R.M. Ryan, E.L. Deci, *Self-regulation and the problem of human autonomy: Does psychology need choice, self-determination, and will?* „Journal of Personality” 2006, vol 74 (6), s. 1557–1585.

¹⁵ Zob. np. K. Biel, *Nadzieja i własna skuteczność w procesie odstąpienia od przestępczości*, „Resocjalizacja Polska” 2018, nr 16, s. 65–77.

¹⁶ W. Łukaszewski, *Wielkie i te nieco mniejsze pytania psychologii*, Sopot 2015, s. 412.

tego zagadnienia wykonany przez K. Świątnickiego pokazuje również, że szereg czynników, którym przypisuje się moc osłabiającą motywację wewnętrzną, realnie wzmacnia ją, jeżeli jej poziom wyjściowy jest niski¹⁷.

Jednak jak zauważają R.M. Ryan i E.L. Deci pierwotną w stosunku do potrzeby kompetencji musi być potrzeba autonomii, dzięki której jednostka ma poczucie, że jest podmiotem kierującym i tworzącym własne życie według ważnych dla niej reguł.

Nie wyklucza to, o czym była mowa w poprzednim akapicie, zależności od innych osób. Owe potrzeby relacji, pragnieniu integracji i więzi z innymi towarzyszy potrzeba wsparcia ze strony innych, ale i wspieranie innych.

Owa chęć oddania czegoś innym, wniesienie jakiegoś pozytywnego wkładu psychologowie określają mianem generatywności. Warto temu zagadnieniu przyrzeć się bliżej, bo generatywność wśród byłych przestępców nie tylko pojawia się relatywnie często, ale też, co istotniejsze, ma ona daleko idące implikacje praktyczne.

Generatywność jako uniwersalna potrzeba człowieka

Zgodnie z ustaleniami E.H. Eriksona¹⁸, który to w kontekście omawiania teorii autodeterminacji pojawia się po raz wtóry, generatywność umieszczona w siódmym stadium rozwoju psychospołecznego człowieka i przeciwstawiona zaabsorbowaniu sobą i stagnacji pojawia się w środkowej dorosłości. Nadawanie generatywności centralnej roli w średnim okresie dorosłości związane jest z pojmowaniem tej fazy życia jako skierowanej ku innym, a nie skoncentrowanej wokół własnego Ja¹⁹. Jak zauważa w swoich opracowaniach przywołany autor, generatywność obejmuje prokreacyjność, produktywność i twórczość, zatem jest to zarówno tworzenie nowych istot, wytworów, idei, ale także samego siebie, co powiązane jest z dalszym rozwojem tożsamości²⁰. Według reinterpretacji narracyjnej D.P. McAdamsa i jego współpracowników, będącej rozszerzeniem założeń E.H. Eriksona, generatywność składa się z siedmiu psychospołecznych właściwości:

---

¹⁷ K. Świątnicki, *Nagroda zewnętrzna a motywacja; rehabilitacja nagród zewnętrznych* [w:] K. Lachowicz-Tabaczek (red.), *Psychologia społeczna w zastosowaniach. Od teorii do praktyki*, Wrocław 2001.

¹⁸ E.H. Erikson, *Dopełniony cykl życia*, Poznań 2002; idem, *Tożsamość a cykl życia*, Poznań 2004.

¹⁹ P.K. Oleś, *Psychologia człowieka dorosłego. Ciągłość. Zmiana. Integracja*, Warszawa 2011, s. 205.

²⁰ E.H. Erikson, *Dopełniony cykl...*; idem, *Tożsamość a cykl...*

1. pragnienia uczynienia czegoś dla innych;
2. zapotrzebowania i oczekiwania adresowanego do osoby w wieku średnim dotyczące tego, w jaki sposób należy brać odpowiedzialność za młodszych;
3. świadomej troski o młode pokolenie i zainteresowania jego problemami;
4. przekonania co do tego, jak słusznym i wartościowym działaniem jest zaangażowanie na rzecz pomocy młodszemu pokoleniu, ale też pewnego szerszego zespołu adaptacyjnych przekonań sprzyjających aktywnemu życiu – optymizmu, zaufania do ludzi, wiary w sprawiedliwość świata i możliwość kontroli zdarzeń;
5. zaangażowania pozwalającego przełożyć troskę na plany realnych działań i konkretne cele;
6. działania, aktywności zmierzającej do przekazania czegoś ważnego osobom młodym, zarówno w formie symbolicznej (wartości, idee, zasady moralne, ponadczasowe dobra), jak i konkretnej (udogodnienia życia i rozwoju osobistego);
7. włączenia kwestii generatywności do historii życia i uczynienia z niej ważnego wątku osobistego²¹. Zestawienie to za K. Appelt można przedstawić w postaci graficznej (schemat 1).

Schemat 1. Komponenty generatywności

Źródło: K. Appelt, *Środkowy okres dorosłości. Jak rozpoznać potencjał dojrzałych dorosłych*, [w:] A.I. Brzezińska (red.), *Psychologiczne portrety człowieka...*, s. 528.

²¹ P.K. Oleś, *Psychologia człowieka dorosłego...*, s. 206.

Generatywne zobowiązania nadają sens i znaczenie życiu osób niedostosowanych społecznie, pozwalając na odkupienie błędów przeszłości, a także potwierdzają chęć jednostki do zmiany. Wcześniejsze przestępcze zachowania, jak się wydaje, nie mają znaczenia dla wypełnienia generatywnych zobowiązań, zatem rozwój, wsparcie i ułatwienie generatywności powinno znajdować się w centrum – skutecznych – działań podejmowanych wobec czy ze sprawcami. Chociaż pierwotna teoria zaproponowana przez E.H. Eriksona wskazuje, że generatywne działania wiążą się ze średnim wiekiem dorosłym, są więc bardziej powszechne wśród ugruntowanych byłych przestępców i ludzi starszych, co sugeruje, że działania te stanowią naturalną część procesu rozwojowego, współczesne teorie podkreślają, że dorośli w każdym wieku wykazują pewien stopień generatywnego zachowania²².

Generatywność jest produktem nie tylko wewnętrznej potrzeby, ale także społecznych i kulturowych oczekiwań, co szczególnie widoczne jest w przypadku kobiet, od których oczekuje się opieki nad dziećmi, bliskimi i osobami zależnymi. Wydaje się, iż zaangażowanie kobiet w generatywne działania może skutkować niskim wskaźnikiem przestępczości, a więc jest czynnikiem chroniącym²³. Społeczne uznanie pojawia się, kiedy były przestępca zyskuje dostęp do kapitału społecznego i znajduje możliwości do zastosowania go poprzez zaangażowanie w generatywne działania, dlatego też społeczne instytucje mogą zarówno przyspieszyć, jak i blokować rozwój. Bez wątpienia, żadna instytucja ze względu na odseparowanie jednostek od ich społecznych zobowiązań i obowiązków nie hamuje w tak doskonały sposób generatywności jak zakład karny. Szeroko rozumiany system sprawiedliwości, nastawiony na redukcję zachowań przestępczych, winien stać się miejscem, w którym modelowane są zobowiązania generatywne, a szanse na takie działania są promowane i nagradzane²⁴.

Z tak rozumianej generatywności można wyprowadzić założenie, że jest ona czymś nabytym i, co szczególnie ważne, wyuczalnym. Jednostka uczy się generatywności poprzez czynienie generatywnych rzeczy w okolicznościach, w których takie działanie jest pozytywnie wzmacniane lub nagradzane. „Generatywność oznacza ciężką pracę. Kiedy jest modelowana

---

²² Zob. m.in. D.P. McAdams, H. Hart, S. Maruna, *The Anatomy of Generativity*, [w:] D.P. McAdams, E. de St. Aubin (eds), *Generativity and Adult Development: How and Why We Care for the Next Generation*, Washington 1998.

²³ Por. szerzej F. McNeill, S. Maruna, *Giving Up and Giving Back...*, s.231.

²⁴ Ibidem, s. 233.

i doceniana przez innych, jednostka uczy się czerpać radość, a nawet dostrzega potrzebę odczuwania uczyć, które pojawiają się w trakcie pracy nad generatywnością. Kiedy motywacje dotyczące generatywności zostają zinternalizowane [...] rozpoczyna się resocjalizacja”²⁵.

Badania przeprowadzone wśród osadzonych kobiet wskazują, iż potrzeba generatywności występuje właściwie u każdej z nich i mimo izolacji penitencjarnej starają się one podejmować generatywne działania, które określić by można jako: 1. skupione na kolejnym pokoleniu – młodszych skazanych, 2. związane z dzieleniem się, 3. służące odkupieniu i 4. pozostawieniu spuścizny²⁶. Skazane przyjmowały często rolę matek dla innych, młodszych osadzonych, a potrzebę generatywności zaspokajały, dzieląc się wiedzą, doświadczeniem i opowiadając historie, które miały ostrzegać przed konsekwencjami błędów. Potrzeba nadania sensu własnym doświadczeniom i dzielenia się nimi, by ustrzec innych przed popełnianiem błędów, wydaje się być istotna nie tylko dla skazanych kobiet, ale i mężczyzn.²⁷ Dzielenie się (np. jedzeniem) z innymi osadzonymi jest sposobem na wspieranie się w środowisku, które na czas odbywania kary tworzą, a odkupienia dokonują w ograniczonych izolacją warunkach, angażując się między innymi w programy resocjalizacyjne, podejmując pracę czy wolontariat. Ten ostatni stanowi istotny czynnik resocjalizacji, po który sięga coraz więcej jednostek penitencjarnych, stwarzając skazanym okazję do uczenia się generatywnych zachowań. W konsekwencji wpływa to na wzrost empatii u skazanych, wzmacnia poczucie sprawstwa i samoskuteczności, rozpoczyna proces destygmatyzacji dewianta, pozwalając podejmować aktywności społecznie akceptowane i pożądane²⁸. Skazane podkreślały także chęć podejmowania generatywnych działań po opuszczeniu zakładu karnego w formie wsparcia innych osadzonych, wolontariatu czy dawania świadectwa swoim przykładem. Takie planowanie działań pozwala skazanym skupiać się na przyszłości dając nadzieję, że ta nadejdzie²⁹.

---

²⁵ Ibidem, s. 234.

²⁶ Por. R.White Benedict, *Giving back not giving up: Generativity among older female inmates*, PhD Dissertation, University of Tennessee 2009, https://trace.tennessee.edu/utk_graddiss/562, [dostęp:25.01.2023], s.127–146.

²⁷ Por. F. McNeill, S. Maruna, *Giving Up and Giving Back*, s.232.

²⁸ Por. szerzej m.in. A. Buczyńska, *Wolontariat w resocjalizacji osób osadzonych w zakładach karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87, s. 95–115, K. Braun, *Wolontariat w procesie resocjalizacji w zakładach karnych*, „Roczniki pedagogiczne” 2019, tom 11 (47), s. 95–108, H. Iwanicki, *Wolontariat – szansą na rehabilitację społeczną osób odbywających karę pozbawienia wolności*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2019, nr 10, s. 3–14.

²⁹ Por. szerzej R.White Benedict, *Giving back not giving up...*

W swoim opracowaniu omawiającym m.in. generatywne zachowania byłych przestępców S. Maruna po przeanalizowaniu kilkudziesięciu biografii wyróżnił cztery jej postacie.

Pierwsza z nich to generatywność jako spełnienie³⁰ (*generativity as fulfillment*). Owa chęć oddania czegoś innym, wniesienie jakiegoś pozytywnego wkładu jawi się jako źródło sensu życia i forma spełnienia. S. Maruna dostrzega trudności i bariery w realizacji „pozytywnego planu życiowego”. Nie we wszystkich rolach społecznych potrafią się odnaleźć. Finalnie „chodzi raczej o to, że ci rebelianci są w stanie podjąć się ról społecznych i zawodów, które mogą zapewnić im poczucie wzmocnienia i siłę, jakiej szukali (bezsukutecznie) poprzez zachowania przestępcze”³¹.

Drugi aspekt to generatywność jako uwolnienie (restytucja) (*generativity as restitution*). W tym przypadku, najważniejszą konsekwencją tego typu zachowań jest uwolnienie się przez jednostkę od poczucia winy i wstydu, także a może przede wszystkim wobec samego siebie, swoich zmarnowanych szans na „normalne” życie.

Trzecim aspektem jest generatywność jako legitymizacja (*generativity as legitimacy*). „Były przestępca, który stara się przekonywać innych, by nie schodzili na drogę przestępczą, stanowi znaną i uznaną rolę społeczną, a także i może przyczyniać się do osiągnięcia pełnej akceptacji społecznej”³².

Czwarty aspekt to generatywność jako terapia (*generativity as therapy*). Działania generatywne, nakierowane na innych mają również wartość terapeutyczną dla samej jednostki. „Dawanie siebie” daje nie tylko poczucie sprawstwa, ale jest również formą psychologicznego wsparcia.

Dzięki tak m.in. tworzonym czy odbudowywanym relacjom jednostka „zdobywa konieczne rozwojowo wsparcie społeczne, udzielając go zaś zdobywa poczucie bycia potrzebnym i kompetentnym, akceptowanym, ale też autonomicznym. Rozwijają się w niej zaufanie interpersonalne i poczucie skuteczności, które są pozytywnie skorelowane z odczuwaną jakością życia, stanowiąc swoisty ekwiwalent dobrego przystosowania”³³. Owe podstawowe, wrodzone i uniwersalne psychologiczne potrzeby (autonomii, kompetencji i relacji), co szczególnie istotne z punktu widzenia

---

³⁰ W niniejszym fragmencie przyjmuję tłumaczenie K. Biela, z jego opracowania, *Generatywność i jej przejawy w readaptacji społecznej skazanych*, „Forum Pedagogiczne” 2017, nr 1, s. 51–61.

³¹ S. Maruna, *Making Good: How Ex-Convicts Reform and Rebuild Their Lives*, Washington 2001., s. 121 za: K. Biel, *Generatywność i jej przejawy...*, s. 57.

³² K. Biel, *Generatywność i jej przejawy...*, s. 57.

³³ E. Wysocka, *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji...*, s. 72–73.

możliwości oddziaływań, są niezależne od wieku, kultury i płci. Warunkują poczucie dobrostanu życiowego, satysfakcji i rozwijają optymizm, co jak pokazuje coraz więcej badań, jest zmienną w znacznym stopniu warunkującą pomyślność procesu readaptacji³⁴.

Zaspokojenie tych potrzeb jest wyznacznikiem wzrostu i rozwoju jednostki. „Potrzeby są niewątpliwie podstawą stanowienia osobistych celów życiowych (wartości wyznaczające cele są pochodną potrzeb), ich optymalne określenie zaś staje się podstawą prawidłowego rozwoju, co z pewnością musi być związane z odkrywaniem własnych potencjałów, pozwalających je w sposób adekwatny do własnych celów realizować”³⁵.

Powiązanie tych podstawowych ludzkich potrzeb z celami działania wskazuje na kilka ich funkcji: 1. utrzymują lub wzmacniają wewnętrzną motywację do działania, 2. ułatwiają internalizację i integrację motywacji zewnętrznej, 3. wzmacniają cele życiowe, 4. dają poczucie satysfakcji³⁶.

Koncepcja ta wyróżnia dwa rodzaje celów: zewnętrzne (*extrinsic goals*) i wewnętrzne (*intrinsic goals*). Do tych pierwszych – niższych, instrumentalnych – zalicza się na przykład: zdobywanie dóbr materialnych, atrakcyjny wizerunek, sławę, wiążą się z niskim poziomem dobrostanu psychicznego nawet w sytuacji wysokich osiągnięć, do drugich – wyższych, autotelicznych – relacje interpersonalne, rozwój osobisty, aktywność prospołeczną, podejmowanie takich działań, które poprzez duże prawdopodobieństwo zaspokojenia podstawowych potrzeb psychologicznych skutkują wysokim poziomem dobrostanu. „Nastawienie na realizację ‘*intrinsic goals*’ może prowadzić do polepszania jakości życia nie tylko dlatego, iż w dążeniu do nich jednostka otrzymuje wsparcie społeczne i akceptację innych ludzi. Można przypuszczać, iż realizacja takich celów, jak pomaganie innym, nawiązywanie i podtrzymywanie przyjaźni i miłości czy bycie użytecznym dla innych, rozwija w ludziach poczucie zaufania interpersonalnego, kształtuje przekonanie, że ludzie na ogół nie mają złych intencji, nie są wyłącznie egoistami, nie cieszą się z naszych porażek, można liczyć na ich pomoc, gdy będziemy jej potrzebować. Zaufanie do ludzi (*interpersonal trust*) jest

---

³⁴ Generatywność nie jest wszakże przez wszystkich teoretyków tak jednoznacznie interpretowana, jak to widać np. w opracowaniach S. Maruny. Kontrowersje dotyczą zarówno samego faktu jej występowania (J.H. Laub, R.J. Sampson, *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*, Cambridge, MA–London 2003, s. 278), miejsca w procesie odstąpienia, jak i znaczenia, a dokładniej tego, czy traktować ją jako predyktor, czy też wynik odstąpienia (D. Healy, *Changing Fate? Agency and the Desistance Process*, „Theoretical Criminology” 2013, vol. 17 (4), s. 561).

³⁵ E. Wysocka, *Diagnoza pozytywna...*, s. 72.

³⁶ J. Uszyńska-Jarmoc, *Od twórczości potencjalnej...*, s. 158.

uznawane za ważny element kapitału społecznego (*social capital*) i ‘siły psychologicznej’ (*human strength*) jednostki, istotnie związany z jakością życia (i to nie tylko na poziomie jednostki, ale grup i dużych społeczności)”³⁷. Aspiracje instrumentalne skoncentrowane na porównywaniu z innymi podważają poczucie własnej kompetencji i obniżają poziom zaufania interpersonalnego, choć obniżają czy wręcz uniemożliwiają osiągnięcie satysfakcjonującego poziomu trzech głównych potrzeb ludzkich, to jednak pozwalają uzyskać chwilowe zadowolenie z otrzymanych gratyfikacji³⁸, co jak wykazują np. badania G.S. Williams’a i współpracowników nad nieletnimi, pozytywnie koreluje z przejawianymi przez nich zachowaniami ryzykownymi³⁹. „Dlatego też, ludzie nastawieni na zewnętrzne nagrody (cele zewnętrzne) mają tendencję do nieustannego poszerzania swoich dążeń, aby utrzymać stan satysfakcji. Inaczej jest w przypadku dążeń wewnętrznych (cele wewnętrzne) – ponieważ są one silnie powiązane z uniwersalnymi psychologicznymi potrzebami – skoncentrowanie na osiąganiu tego rodzaju aspiracji gwarantuje pozytywny dobrostan”⁴⁰

Motywacja i jej funkcje

Do chwili opracowania SDT dominował pogląd, że istnieje tylko motywacja zewnętrzna (która kieruje działaniami zorientowanymi na osiągnięcie zewnętrznych rezultatów) lub wewnętrzna (kierująca działaniami podejmowanymi ze względu na samą satysfakcję jakich dostarczają). R. Ryan i E.L. Deci „uelastycznił ten pogląd”⁴¹, twierdząc, że również motywacja zewnętrzna w pewnym stopniu emanuje z własnego „Ja”, a działania podejmowane z tych pobudek przejawiają charakter samodeterminujący. „Za każdym razem kiedy jakaś osoba (rodzic, terapeuta, szef, trener czy nauczyciel) próbuje skłonić do określonego zachowania inne osoby, motywacja, którą u innych udaje się wzbudzić, może zostać opisana na pewnym kontinuum: od niechęci, całkowitego braku motywacji

---

³⁷ K. Skarżyńska, *Cele życiowe, zaufanie interpersonalne i zadowolenie z życia*, „Psychologia Jakości Życia” 2003, tom 2 nr 1, s. 37–38.

³⁸ R.M. Ryan, E.L. Deci, *On happiness and human potentials: A Review of research on Hedonic and Eudaimonic Well – Being*, „Annual Review of Psychology” 2001, nr 52, s. 141–166.

³⁹ G.C. Williams, E.M. Cox, V.A. Hedberg, E.L. Deci, *Extrinsic life goals and Health – risk behaviors in adolescent*, „Journal of Applied Social Psychology” 2000, vol. 30 (8), s. 1756–1771.

⁴⁰ E. Wojtowicz, *Motywowanie do szczęścia poprzez wspieranie autonomii dziecka – perspektywa teorii autodeterminacji*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio, Relacje w Rodzinie”, 2014, nr 3 (19), s. 30.

⁴¹ W. Rzońca, *Motywacja do aktywnego uczestnictwa...*, s. 170.

poprzez pasywne posłuszeństwo, aż do aktywnego osobistego zaangażowania”⁴². Dlatego też autorzy teorii SDT nie tylko wyróżniają trzy rodzaje motywacji umiejscowione na kontinuum od: 1. braku motywacji, amotywacji (*amotivation*), poprzez 2. motywację zewnętrzną (*extrinsic motivation*), po 3. motywację wewnętrzną (*intrinsic motivation*), ale także wyodrębniają w motywacji zewnętrznej różne jej rodzaje. Opisują one różny stopień internalizacji standardów a jednocześnie określają różny stopień autonomii doświadczanej w trakcie działania.

Amotywacja to stan, w którym jednostka charakteryzuje się brakiem aktywności czy choćby intencji działania, poczuciem niekompetencji i brakiem kontroli nad własnym zachowaniem. „wyraża się brakiem zaangażowania i szacunku wobec zewnętrznych celów i wyników działania. W stanie amotywacji nie można mówić ani o motywacji wewnętrznej, ani o zewnętrznej, ponieważ jednostka nie posiada własnych celów, nie podejmuje więc działań, ponieważ: albo tych działań nie ceni, albo nie czuje się kompetentna, aby je wykonać, albo nie podejmuje aktywności, bo nie oczekuje kontroli”⁴³. W konsekwencji w wyniku niezaspokojenia potrzeb: kompetencji, bycia czynnikiem sprawczym i kontrolującym własną aktywność może dojść do pojawienia się poczucia wyuczony bezradności, z którą nader często można się spotkać w placówkach resocjalizacyjnych⁴⁴, a którego konsekwencje, w myśl założeń M.P. Seligmana, skutkują deficytami w sferze poznawczej, motywacyjnej i emocjonalnej. Owa wyuczona bezradność postrzegana jest przez L.G.Pelletier oraz współpracowników jako jedna z przyczyn amotywacji, lecz nie jedyna. Bardziej specyficznymi źródłami amotywacji są przekonania dotyczące:

- strategii – jednostka pozostaje w stanie amotywacji, ponieważ przekonana jest, iż proponowane strategie nie są efektywne w osiągnięciu pożądaných celów;
- zdolności – jednostka przekonana jest, iż nie posiada zdolności zastosowania proponowanych strategii;
- kosztów – nawet jeśli strategie uznać za efektywne, a jednostka posiada zdolności ich stosowania, to wychodzi z założenia, że koszty zmiany

---

⁴² R.M. Ryan, E.L. Deci, *Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being*, „American Psychologist” 2000, vol. 55 (1), s. 71 za: R. Kadzikowska-Wrzošek, *Siła woli. Autonomia, samoregulacja i kontrola działania*, Sopot 2013.

⁴³ J. Uszyńska-Jarmoc, *Od twórczości potencjalnej...*, s. 159.

⁴⁴ Więcej na ten temat zob: R. Pomianowski, *Niektóre implikacje teorii wyuczony bezradności do pracy penitencjarnej – o potrzebie profesjonalizacji wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1997, nr 15, s. 27–31; tegoż *Wyuczona bezradność więźniów* [w:] B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak (red.), *Więziennictwo nowe wyzwania*, Warszawa-Poznań-Kalisz 2001, s. 538–565.

zachowania albo włączenia nowych sposobów do dotychczasowego stylu życia są zbyt wysokie⁴⁵.

Autorzy teorii autodeterminacji wyodrębnili cztery rodzaje motywacji zewnętrznej, a tym samym style regulacji, wpływające na poziom odczuwanej autonomii.

1. Motywacja sterowana (*controlled motivation*) najmniej autonomiczna, gdzie działania jednostki podejmowane są z pobudek w pełni zewnętrznych, jak chęć uniknięcia kary czy uzyskania nagrody (w obu przypadkach o charakterze zewnętrznym np. nagana czy pochwała).
2. Motywacja umiarkowanie sterowana (*moderately controlled motivation*) to także nieautonomiczna motywacja inspirowana introjekcją. Dochodzi do uwewnętrznienia pewnych standardów, lecz jednostka nie uznaje ich jako własne, nie stanowią jej integralnej części własnego „Ja”. Regulacja działania na podstawie tego typu motywacji, podobnie jak w przypadku motywacji sterowanej wiąże się z wywieraną presją. Jednak w tym przypadku nacisk ów pochodzi z wnętrza jednostki, a wybór określonego działania wiąże się z dążeniem do uniknięcia negatywnych uczuć (leku, wstydu, poczucia winy) lub odczucia dumy.
3. Motywacja umiarkowanie autonomiczna (*moderately autonomous motivation*) ma już charakter autonomiczny, określana jako inspirowana identyfikacją. Występuje wtedy kiedy jednostka świadomie akceptuje i uznaje wartości danego działania, zaczyna je cenić i identyfikować się z nimi.
4. Motywacja autonomiczna (*autonomous motivation*) inspirowana integracją. Występuje „gdy jednostka dokonała zarówno *internalizacji* pewnych reguł, norm czy też wymagań pochodzących z zewnątrz, jak i ich *integracji*, czyli w pełni *zaakceptowała je jako integralną część własnego 'Ja'* dzięki tej akceptacji, zewnętrzne reguły, normy i wymagania zostały zintegrowane z wewnętrznymi indywidualnymi wartościami, potrzebami oraz normami danej jednostki. Zachowania wynikające z motywacji autonomicznej są w pełni samookreślone i pod tym względem nie różnią się od zachowań motywowanych wewnętrznie. Zasadnicza różnica polega na tym, że w przypadku motywacji wewnętrznej mamy do czynienia z zainteresowaniem jednostki samym działaniem (jego istotą), natomiast w przypadku motywacji autonomicznej

---

⁴⁵ Por. L.G. Pelletier, S. Dion, K. Tuson, I. Green-Demers, *Why do people fail to adopt environmental protective behaviors? Toward a taxonomy of environmental amotivation*, „Journal of Applied Social Psychology” 1999, vol. 29 (12), s. 2485–2486.

– z wynikiem tego działania”⁴⁶. Potrzeby autonomii i kompetencji są podstawą do wytworzenia się tego rodzaju motywacji.

Motywacja wewnętrzna oznacza, że jest ona włączona w „Ja” jednostki w sposób naturalny, a podejmowanie aktywności odbywa się ze względu na satysfakcję, jakiej ta dostarcza. Realizacja działań jest całkowicie dobrowolna, bez względu na kary czy nagrody (czy to wewnętrzne czy zewnętrzne) możliwe do uzyskania.

Jak widać introjekcja, identyfikacja i integracja to tworzące kontinuum różne poziomy internalizacji prowadzące od amotywacji do motywacji wewnętrznej. Poziom motywacji zewnętrznej jest większy im większa jest autonomia jednostki w zakresie kształtowania tej motywacji. Jednak, co podkreślają autorzy SDT, zinternalizowana zewnętrzna motywacja nie przechodzi automatycznie w motywację wewnętrzną. Choć zintegrowana zewnętrzna motywacja i motywacja wewnętrzna w pewnych obszarach są podobne, to jednak pozostają w teorii i badaniach odmiennymi kategoriami, które mogą prognozować różne następstwa. I tak wewnętrzna motywacja pozwala przewidywać zachowania, które same w sobie sprawiają jednostce przyjemność i są interesujące, podczas gdy zintegrowana zewnętrzna motywacja pozwoli przewidywać udział w zadaniach, które wymagają dyscypliny i wzmożonego wysiłku⁴⁷. Skutecznym sposobem zwiększenia autonomii, swoistą bazą do jej powstania jest zaspokojenie opisanych wyżej podstawowych, wrodzonych i uniwersalnych potrzeb psychologicznych (autonomii, kompetencji i relacji) na co istotny wpływ ma otoczenie społeczne.

Teoria autodeterminacji w badaniach

Teoria autodeterminacji poddawana była licznym badaniom na wielu polach ludzkiego życia. Analizowano ją także w kontekście resocjalizacji i tak np. J. van der Kaap-Deeder ze współpracownikami przeprowadzili w latach 2014–2016 badania w siedmiu belgijskich zakładach karnych, poddając weryfikacji kwestie związane z odczuwaną przez skazanych

---

⁴⁶ W. Rzońca, *Motywacja do aktywnego uczestnictwa...*, s. 171.

⁴⁷ Por. szerzej M. Gagne, E.L. Deci, *Self-determination theory and work motivation*, “Journal of Organizational Behavior” 2005, vol. 26, s. 348. Co ciekawe przywołane w artykule wyniki badań dotyczące udziału w referendum pokazują, iż zintegrowana zewnętrzna motywacja była powiązana z faktycznym udziałem w głosowaniu, podczas gdy wewnętrzna z szukaniem rzetelnych informacji na temat przedmiotu referendum, por. szerzej s. 348.

możliwością wyboru, poziomem autonomii i jakością życia. Do badania poczucia autonomii wykorzystano uproszczoną podskalę autonomii z narzędzia Basic Psychological Need Satisfaction and Need Frustration scale autorstwa Chen i in. Jakość życia badano w oparciu o European Health Interview Survey-Quality of Life; Schmidt, Mühlhan, & Power, 2006, możliwość wyboru zaś w oparciu o skonstruowane na potrzeby badania narzędzie. Odpowiedzi układały się na 5 stopniowej skali Lickerta i mierzyły możliwość wyboru w czterech kategoriach: codzienne aktywności, kontakty społeczne, potrzeby fizyczne i przekonania religijne. Badacze analizie poddali także wartość wyboru dla skazanych. Wyniki wskazują, iż poczucie autonomii ma wpływ na jakość życia, a możliwość wyboru koreluje zarówno z poczuciem autonomii, jak i jakością życia. Co ciekawe wartość, jaką skazani przypisują możliwości wyboru, nie wpływa ani na poczucie autonomii, ani na jakość życia, co zdaniem badaczy potwierdza teorię autodeterminacji, że autonomia jest ogólnoludzką potrzebą⁴⁸.

Interesujące są także wyniki badań J.E. Barr, które przeprowadzono w zakładach karnych w Wirginii (USA) wśród 12 skazanych w oparciu o częściowo ustrukturyzowany wywiad. Celem badań było sprawdzenie, czy potrzeby autonomii, relacji i kompetencji wpływają na poziom motywacji skazanych do nauki i czy ograniczający charakter instytucji penitencjarnych powoduje stan amotywacji u skazanych. Wyniki wskazują, iż skazani motywowani są raczej zewnątrznie dostrzegając w bliższej lub dalszej przyszłości rozmaite korzyści płynące z podniesienia kwalifikacji. Niezmiernie ważne są dla nich bliskie i satysfakcjonujące relacje, ale także uczestnictwo w różnych sieciach społecznych. Badani zgłaszali obawy dotyczące naznaczenia społecznego, które blokować by mogło powrót do normalnego życia. Ponadto niepokój budził także brak kompetencji – zwłaszcza związanych z matematyką i nowymi technologiami – a także obawa, iż nie uda się im znaleźć kierunku kształcenia, dzięki któremu będą mogli się spełniać, ale jednocześnie znaleźć pracę. Poczucie autonomii w ocenie skazanych było raczej odległym celem na przyszłość i to zarówno ze względu na ograniczający charakter zakładu karnego, jak i uprzedniego stylu życia, który także odbierał im autonomię⁴⁹. Interesujący wniosek płynie z przytoczonych badań, iż „gdyby każdy z badanych

---

⁴⁸ Por. szerzej J. van der Kaap-Deeder i in., *Choosing when choices are limited: the role of perceived afforded choice and autonomy in prisoners' well-being*, "Law and Human Behavior" 2017, vol.41 (6), s. 7–12.

⁴⁹ Por. szerzej J.E. Barr, *Self-determination theory and The Educational Motivations of Recently Incarcerated*, https://digitalcommons.odu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1033&context=efl_etds [dostęp: 25.02.2021], s. 33–56.

został umieszczony na skali motywacji, kompetencji, relacji i autonomii, to nie byłoby dwóch dzielących to samo miejsce na skali”⁵⁰. Wydaje się, iż możliwy byłby zdrowy mix wewnętrznej motywacji dla celów bliskich i zintegrowanej zewnętrznej motywacji, która pomaga osiągać cele odległe⁵¹.

Badania D.M. Petricha przeprowadzone wśród 11 byłych skazanych, w oparciu o wywiad narracyjny Life Story Narrative Interview autorstwa D.P. McAdamsa wskazują, iż momentem przełomowym, który zapoczątkował odstępianie od przestępczości (desistance) było zdanie sobie sprawy z niezaspokojonych potrzeb. D.M. Petrich analizując losy życiowe skazanych wyłonił kilka etapów desistance, pierwszym z nich było właśnie uzyskanie świadomości niezaspokojonych potrzeb, następnie poszukiwanie możliwości ich zaspokojenia i między innymi praca nad swoimi kompetencjami. Ostatnim etapem była akceptacja potrzeby wsparcia – zarówno ze strony bliskich, jak i profesjonalistów i skorzystanie z niego⁵². Na tym etapie – zdaniem C. Vissera – wykorzystać można dialog motywujący lub podejście skoncentrowane na rozwiązaniach⁵³.

Z badań T. Nagpaul i J. Chen prowadzonych wśród zagrożonej młodzieży i przedstawicieli instytucji pomocowych⁵⁴ płyną podobne wnioski – zarówno relacje jak i autonomia są dla podopiecznych bardzo istotne, a niezaspokojone potrzeby rodząc frustracje mogą prowadzić do zachowań ryzykownych. Dla dorosłych niezmiernie istotne są kompetencje młodych podopiecznych, chcą ich bowiem wyposażyć w niezbędne umiejętności radzenia sobie. Młodym zaś potrzeba ta kojarzy się z pewnością siebie i postrzegana jest bardziej jako cel na przyszłość niż najważniejsza potrzeba psychologiczna. Wyniki wskazują także na istotną pozytywną korelację między zaspokojonymi potrzebami SDT a rezyliencją i satysfakcją z życia u młodzieży⁵⁵.

Ciekawie jawią się wyniki badań K.M. Sheldon i V. Filak, których celem było sprawdzenie na ile potrzeby SDT są istotne dla funkcjonowania

---

⁵⁰ Ibidem, s.61.

⁵¹ Ibidem.

⁵² Por. szerzej D.M. Petrich, *A Self-Determination Theory Perspective on Human Agency, Desistance from Crime, and Correctional Rehabilitation*, „Journal of Development and Life-Course Criminology” 2020, vol. 6 (2), s. 361–368.

⁵³ C. Visser, *Self-determination theory meets solution-focused change: Autonomy, competence and relatedness support in action*, „Inter Action - The Journal of Solution Focus in Organizations” 2010, vol.2 (1), s.16–21.

⁵⁴ Por. szerzej założenia metodologiczne T. Nagpaul, J. Chen, *Self-determination theory as a Framework for understanding needs of youth at-risk: Perspectives of social service professionals and the youth themselves*, „Children and Youth Services Review” 2019, vol. 99, s. 331–332.

⁵⁵ T. Nagpaul, Chen, *Self-determination theory...*, s. 333–335, 340.

jednostki i czy ich niezaspokojenie albo pojawiające się przeszkody wpływają na efekty końcowe zadania, ale także na samopoczucie, wewnętrzną motywację czy gotowość do zachęcania innych do udziału w zadaniu. Wyniki wskazują na pozytywną korelację między wsparciem potrzeby kompetencji i relacji, a efektami końcowymi zadania, samopoczuciem, wewnętrzną motywacją, czy gotowością do polecenia udziału w grze. Duża różnica w wynikach między grupą eksperymentalną, w której nie wspierano zaspokajania podstawowych potrzeb, a grupą kontrolną świadczy – zdaniem badaczy – o tym, że dużo większy wpływ na poziom motywacji i efekty końcowe mają przeszkody niż wspierające zaspokajanie potrzeb środowisko. Innymi słowy przeszkody czy przykrości, których doświadcza jednostka wzbudzają emocje i tym samym są dla niej bardziej widoczne czy zapadające w pamięć, podczas gdy wsparcie wydaje się oczywiste i niedostrzegalne⁵⁶. Autorzy wskazują także na mniejszą rolę potrzeby autonomii w tym badaniu, wyjaśniając, iż badani zamiast czuć się przymuszonymi i kontrolowanymi mogli uznać, że taki brak autonomii jest normalny w badaniach naukowych, zatem biorąc udział w eksperymencie byli oni gotowi na pewne ograniczenia⁵⁷. Ciekawe, czy w zakładach karnych skazani mogliby podobnie postrzegać brak autonomii i godzić się w pełni świadomie na pewne ograniczenia?

Istotne dla praktyki resocjalizacyjnej wnioski płyną z badań E. Piotrów i R. Kadzikowskiej-Wrzosek. Za cel postawiły sobie autorki sprawdzenie w jaki sposób na poczucie autodeterminacji skazanych wpływają system odbywania kary, samokontrola i orientacja temporalna. Badania przeprowadzono w dwóch zakładach karnych na próbie 91 osadzonych, którzy odbywali karę pozbawienia wolności w systemach zwykłym i programowanego oddziaływania. Do badań wykorzystano Kwestionariusz Osobistych Dążeń Emmons, Kwestionariusz Kontroli Działania (ACS-90) Kuhla w polskiej adaptacji oraz polskiej adaptacji Inwentarza Perspektywy Czasowej P. Zimbardo⁵⁸. Otrzymane wyniki wskazują, iż poczucie autodeterminacji nie zależy od systemu odbywania kary, wieku ani uprzedniej karalności, a także od orientacji na przyszłość. Jednak większe zdolności

---

⁵⁶ Por. szerzej K.M. Sheldon, V. Filak, *Manipulating autonomy, competence and relatedness support in a game-learning context: New evidence that all three needs matter*, "British Journal of Social Psychology" 2008, vol. 47 (2), s. 270–281.

⁵⁷ Por. szerzej K.M. Sheldon, V. Filak, *Manipulating autonomy...*, s.279.

⁵⁸ Por. szerzej E. Piotrów, R. Kadzikowska-Wrzosek, *Poczucie autodeterminacji u osadzonych odbywających karę pozbawienia wolności w wybranych systemach. Rola orientacji temporalnej oraz sprawności mechanizmów kontroli działania*, „Resocjalizacja Polska” 2021, nr 21, s. 335–337.

do samokontroli wpływają pozytywnie na poczucie autodeterminacji, a negatywny wpływ na nie ma fatalistyczna orientacja na teraźniejszość. Wyniki wskazują, iż fatalistyczna teraźniejszość pełni rolę mediatora między zdolnością samokontroli a autodeterminacją. Autorki wskazują na potrzebę wprowadzenia do oferty resocjalizacyjnej zakładów karnych zajęć psychoedukacyjnych i treningów, które pozwoliłyby rozwijać zdolność samokontroli skazanych, co w konsekwencji mogłoby zwiększyć ich poczucie autodeterminacji przejawiając się w braniu odpowiedzialności za własne decyzje i działania oraz przekonaniu o mocy sprawczej⁵⁹.

Ciekawym rozwiązaniem wydaje się zaproponowany przez K.F. Johnson model włączenia SDT do pracy ze skazanymi w kontekście przygotowania ich do opuszczenia zakładu karnego i odnalezienia się na rynku pracy. Wychowawca tworzy warunki dla autonomii osadzonego poprzez umożliwienie mu dokonywania wyborów i podejmowania decyzji oraz otwartość, która daje możliwość stworzenia relacji z prowadzącym, a także dbanie o to, by wspierać poczucie kompetencji skazanego. Dzięki temu możliwe jest przeprowadzenie działań w oparciu o pięć etapów, które nie są ułożone linearnie:

- wspieranie skazanego w radzeniu sobie z barierami wynikającymi z uwięzienia i przestępczego stylu życia (m.in. uzależnienia, stygmatyzacja, niskie wykształcenie itd.),
- budowanie sieci wsparcia w środowisku,
- wzmacnianie poczucia samoskuteczności skazanego,
- budowanie realistycznych oczekiwań wobec podejmowanych działań,
- dookreślanie celów zawodowych⁶⁰.

Poszukiwanie skutecznych sposobów na zwiększanie motywacji do prospołecznych zachowań i rozwoju jednostki jest drogą do odstąpienia od przestępczości, dlatego – jak podkreśla autorka – model ten warto poddawać wnikliwym badaniom i implementować do działań resocjalizacyjnych.

Implikacje dla teorii i praktyki resocjalizacyjnej

Przytoczone w niniejszym artykule założenia teorii autodeterminacji, jak i wyniki badań wskazują jednoznacznie na związek między

---

⁵⁹ Por. szerzej ibidem, s. 337–342.

⁶⁰ Por. szerzej K.F. Johnson, *Preparing ex-offenders for work: applying the self-determination theory to social cognitive Carter counseling*, "Journal of employment counseling" 2013, vol. 50, s. 87–89.

wspieraniem/utrudnianiem zaspokajania podstawowych potrzeb autonomii, relacji i kompetencji, a wewnętrzną motywacją i poziomem satysfakcji życiowej, co objawia się m.in. w nastroju, codziennym funkcjonowaniu w różnych rolach społecznych, w wytrwałości w realizacji założonych celów, wpływa także na uczenie się, elastyczność w rozwiązywaniu problemów czy też kreatywność⁶¹. Nie można zatem pomijać tych ogólnoludzkich potrzeb w procesie resocjalizacji, tym bardziej, że skutkiem braku zaspokojonych potrzeb bądź braku umiejętności ich zaspokajania mogą być zachowania ryzykowne, przestępcze, które kompensują owe braki, stając się funkcjonalnymi sposobami dbania o siebie⁶². Należałoby zatem tworzyć takie warunki społeczne i środowiskowe, w których najpełniej zaspokoić można podstawowe potrzeby psychologiczne.

Warunki niezbędne do wsparcia kompetencji to:

- jasna struktura, zasady i oczekiwania;
- możliwość rozwoju zdolności i umiejętności;
- osiągalne wyzwania;
- pozytywny, konstruktywny feedback.

Warunkami umożliwiającymi zaspokajanie potrzeby relacji są:

- doświadczanie uznania;
- doświadczanie opieki;
- doświadczanie autentycznego zainteresowania ze strony innych;
- budowanie relacji opartych na współdziałaniu i współpracy.

O autonomię zaś zadbać można poprzez:

- zrozumienie i uznanie perspektywy jednostki;
- wspieranie jej wyborów;
- minimalizowanie presji i kontroli;
- dostarczanie bezwarunkowego szacunku;
- dostarczanie wyjaśnień w sytuacjach nagłych zmian, przedstawianie ich konsekwencji⁶³.

C. Visser zwraca uwagę na niebagatelną rolę podejścia skoncentrowanego na rozwiązaniach we wspieraniu skazanych w zaspokajaniu podstawowych potrzeb. To dzięki podstawowym założeniom i stosowanym technikom możliwym staje się, by skazany generował cele, używając własnych słów do opisu rzeczywistości, by pracował na własnych przykładach

---

⁶¹ Por. szerzej C. Visser, *Self-determination theory...*, s. 12

⁶² Por. E. Wysocka, *Diagnoza dysfunkcji społecznych czy indywidualnych potencjałów w pracy kuratora sądowego*, „Resocjalizacja Polska 2019, nr 17, s. 62, T. Nagpaul, J. Chen, *Self-determination theory as a Framework...*, s. 28.

⁶³ D.M. Petrich, *A Self-Determination Theory Perspective...*, s. 356.

i wyciągał wnioski. Dzięki użytecznym pytaniom i swoistej niedyrektywności można wspierać go w generowaniu treści i kierunku rozmowy, co służy wspieraniu jego autonomii. Nie inaczej jest w przypadku potrzeby kompetencji – zadaniem prowadzącego jest dawanie użytecznych informacji zwrotnych, pytanie o wyjątki daje możliwość przyjrzenia się przeszłym sukcesom i skutecznie przeprowadzonym zmianom, a pytanie o radzenie sobie i obecnie posiadane zasoby jest sposobem na wsparcie samoskuteczności. Podejście skoncentrowane na rozwiązaniach daje też narzędzia do budowania i wspierania relacji, dzięki pytaniom relacyjnym właśnie, ale także dzięki stosowanym normalizacjom i przeformułowaniu skazany może dostrzec więzi łączące go z innymi ludźmi, pracować na zasobach środowiskowych, co w konsekwencji może sprzyjać procesowi resocjalizacji⁶⁴.

Przywołany we wstępie model dobrego życia (GLM), jako najnowsza koncepcja teoretyczna oddziaływań resocjalizacyjnych odnosząca się do dorobku psychologii pozytywnej – jak zauważa E. Jarosz – niewątpliwie pozwala „realizować wszystkie ze wskazanych w teorii autodeterminacji potrzeby, traktowane jako podstawowe dla prawidłowego rozwoju, a więc i także dla procesu autonomicznej zmiany, która winna być celem resocjalizacji”⁶⁵. Dlatego też to na jej gruncie można się doszukiwać odpowiedzi na postawione pytania o różnice w motywacji osób niedostosowanych do podejmowani prób zmiany swojego życia. Co więcej „jeśli zaakceptujemy, że większość przestępców z grupy wysokiego ryzyka rozpocznie oddziaływanie z niewielkim albo żadnym autonomicznym zaangażowaniem w zmianę, musimy przemyśleć zależność między reaktywnością sprawcy, a reaktywnością oddziaływań. Zamiast przygotowywać go do wejścia w oddziaływanie, które mogą w konsekwencji zniszczyć rozpoczęty rozwój bardziej zintegrowanych form motywacji, może powinniśmy skorygować naszą wizję ‘właściwych’ programów tak, by ułatwić rozwój autodeterminacji przez i poza programem (...) Lepiej rozpocząć działania tam, gdzie klient jest niż tam, gdzie sądzimy, że powinien być”⁶⁶.

---

⁶⁴ Por. C. Visser, *Self-determination theory ...*, s. 21.

⁶⁵ E. Wysocka, *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji...*, s. 73; por. E. Wojtowicz, *Motywowanie do szczęścia ...* s. 29.

⁶⁶ D.L.L. Polaschek, *Rehabilitating high risk offenders: Pre-treatment motivation, therapeutic responsivity and change*, „Journal of New Zealand College of Clinical Psychologist” 2009, vol. 19 (3), s. 46.

Bibliografia

- Barr J.E., *Self-determination theory and The Educational Motivations of Recently Incarcerated*, https://digitalcommons.odu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1033&context=efl_etds [dostęp: 25.02.2021].
- Biel K., *Nadzieja i własna skuteczność w procesie odstąpienia od przestępczości*, „Resocjalizacja Polska” 2018, nr 16.
- Biel K., *Generatywność i jej przejawy w readaptacji społecznej skazanych*, „Forum Pedagogiczne” 2017, nr 1.
- Braun K., *Wolontariat w procesie resocjalizacji w zakładach karnych*, „Roczniki pedagogiczne” 2019, tom 11 (47).
- Buczyńska A., *Wolontariat w resocjalizacji osób osadzonych w zakładach karnych*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2015, nr 87.
- Erikson E.H., *Dopełniony cykl życia*, Poznań 2002.
- Erikson E.H., *Tożsamość a cykl życia*, Poznań 2004.
- Gagne M., Deci E.L., *Self-determination theory and work motivation*, “Journal of Organizational Behavior” 2005, vol. 26.
- Healy D., *Changing Fate? Agency and the Desistance Process*, „Theoretical Criminology” 2013, vol. 17 (4), s. 561.
- Iwanicki H., *Wolontariat – szansą na rehabilitację społeczną osób odbywających karę pozbawienia wolności*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze” 2019, nr 10.
- Johnson K.F., *Preparing ex-offenders for work: applying the self-determination theory to social cognitive Carter counseling*, “Journal of employment counseling”, 2013, vol. 50.
- Juczyński Z., *Poczucie własnej skuteczności – teoria i pomiar*, „Acta Universitatis Lodziensis, Folia Psychologiczna” 2000, nr 4.
- Kadzikowska-Wrzosek R., *Siła woli. Autonomia, samoregulacja i kontrola działania*, Sopot 2013.
- Kadzikowska-Wrzosek R., *Wolna wola w świetle badań współczesnej psychologii nad procesami samoregulacji i samokontroli*, „Psychologia Społeczna” 2010, vol. 54 (15).
- Kuhl J., *Adaptive and maladaptive Pathways of Self-Development: Mental health and Interactions Among Personality Systems*, “Psychologia Rozwojowa” 2011, 16 (4).
- Pelletier L.G., Dion S., Tuson K., Green-Demers I., *Why do people fail to adopt environmental protective behaviors? Toward a taxonomy of environmental amotivation*, “Journal of Applied Social Psychology” 1999, vol. 29 (12).
- Laub J.H., Sampson R.J., *Shared Beginnings, Divergent Lives: Delinquent Boys to Age 70*, Cambridge, MA–London 2003.
- Łukaszewski W., *Wielkie i te nieco mniejsze pytania psychologii*, Sopot 2015.

- McAdams D.P., Hart H., Maruna S., *The Anatomy of Generativity*, [w:] D.P. McAdams, E. de St. Aubin (eds), *Generativity and Adult Development: How and Why We Care for the Next Generation*, Washington 1998.
- McNeill F., Maruna S., *Giving Up and Giving Back: Desistance, Generativity and Social Work with Offenders*, [w:] G. McIvor, P. Raynor (eds), *Developments in Social Work with Offenders*, London 2008, s. 233.
- Muskata M., *Odstąpienie od przestępczości w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*, Poznań 2016.
- Nagpaul T., Chen J., *Self-determination theory as a Framework for understanding needs of youth at-risk: Perspectives of social service professionals and the youth themselves*, "Children and Youth Services Review" 2019, vol. 99.
- Oleś P.K., *Psychologia człowieka dorosłego. Ciągłość. Zmiana. Integracja*, Warszawa 2011.
- Pasikowski S., *Opór indywidualny. Teorie, klasyfikacje i diagnozowanie w ujęciu psychologicznym*, „Terazniejszość-Człowiek-Edukacja” 2014, nr 68 (4).
- Petrich D.M., *A Self-Determination Theory Perspective on Human Agency, Desistance from Crime, and Correctional Rehabilitation*, "Journal of Development and Life-Course Criminology" 2020, vol.6 (2).
- Pink D.H., *Drive, Kompletnie nowe spojrzenie na motywację*, Warszawa 2011.
- Piotrów E., Kadzikowska-Wrzosek R., *Poczucie autodeterminacji u osadzonych odbywających karę pozbawienia wolności w wybranych systemach. Rola orientacji temporalnej oraz sprawności mechanizmów kontroli działania*, „Resocjalizacja Polska” 2021, nr 21.
- Polaschek D.L.L., *Rehabilitating high risk offenders: Pre-treatment motivation, therapeutic responsiveness and change*, "Journal of New Zealand College of Clinical Psychologist" 2009, vol.19 (3).
- Pomianowski R., *Wyuczona bezradność więźniów* [w:] B. Hołyst, W. Ambrozik, P. Stępiak (red.), *Więziennictwo nowe wyzwania*, Warszawa-Poznań-Kalisz 2001.
- Pomianowski R., *Niektóre implikacje teorii wyuczonej bezradności do pracy penitencjarnej – o potrzebie profesjonalizacji wykonywania kary pozbawienia wolności*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1997, nr 15.
- Ryan R.M., Deci E.L., *On happiness and human potentials: A Review of research on Hedonic and Eudaimonic Well – Being*, „Annual Review of Psychology” 2001, nr 52.
- Ryan R.M., Deci E.L., *Self-regulation and the problem of human autonomy: Does psychology need choice, self-determination, and will?* "Journal of Personality" 2006, vol. 74 (6).
- Rzońca W., *Motywacja do aktywnego uczestnictwa w grze kierowniczej – wyniki badań ankietowych*, „Prace Naukowe Instytutu Organizacji i Zarządzania Politechniki Wrocławskiej” 2007, nr 83, Studia i Materiały nr 25.

- Sheldon K.M., Filak V., *Manipulating autonomy, competence and relatedness support in a game-learning context: New evidence that all three needs matter*, “British Journal of Social Psychology” 2008, vol. 47 (2).
- Skarżyńska K., *Cele życiowe, zaufanie interpersonalne i zadowolenie z życia*, „Psychologia Jakości Życia” 2003, tom 2 nr 1.
- Świątnicki K., *Nagroda zewnętrzna a motywacja; rehabilitacja nagród zewnętrznych* [w:] K. Lachowicz-Tabaczek (red.), *Psychologia społeczna w zastosowaniach. Od teorii do praktyki*, Wrocław 2001.
- Tokarz A., *Motywacja jako warunek aktywności twórczej* [w:] A. Tokarz (red.), *W poszukiwaniu zastosowań psychologii twórczości*, Kraków 2005.
- Uszyńska-Jarmoc J., *Od twórczości potencjalnej do autokreacji w szkole*, Białystok 2007.
- Uszyńska-Jarmoc J., *Rodzaje motywacji w procesie uczenia się przez całe życie – nowe perspektywy teoretyczne i metodologiczne* [w:] A. Cudowska (red.), *Kierunki rozwoju edukacji w zmieniającej się przestrzeni społecznej. Księga Jubileuszowa dedykowana profesorowi doktorowi habilitowanemu Michałowi Balickiemu*, Białystok 2011.
- van der Kaap-Deeder J. i in., *Choosing when choices are limited: the role of perceived afforded choice and autonomy in prisoners’ well-being*, “Law and Human Behavior” 2017, vol. 41 (6).
- Visser C., *Self-determination theory meets solution-focused change: Autonomy, competence and relatedness support In action*, „Inter Action- The Journal of Solution Focus in Organizations” 2010, vol. 2 (1).
- White Benedict R., *Giving back not giving up: Generativity among older female inmates*, PhD Dissertation, University of Tennessee 2009, https://trace.tennessee.edu/utk_graddiss/562, [dostęp: 25.01.2023].
- Williams G.C., Cox E.M., Hedberg V.A., Deci E.L., *Extrinsic life goals and Health – risk behaviors in adolescent*, “Journal of Applied Social Psychology” 2000, vol. 30 (8).
- Wojciszke B., *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Warszawa 2009.
- Wojtowicz E., *Motywowanie do szczęścia poprzez wspieranie autonomii dziecka – perspektywa teorii autodeterminacji*, „Kwartalnik Naukowy Fides et Ratio, Relacje w Rodzinie”, 2014, vol. 3 (19).
- Wysocka E., *Diagnoza dysfunkcji społecznych czy indywidualnych potencjałów w pracy kuratora sądowego*, „Resocjalizacja Polska 2019, nr 17.
- Wysocka E., *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Katowice 2015.

